

Olha Vysotska

Communal institution of higher education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council (Dnipro, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-1265-7582>

e-mail: vysolga@gmail.com

COMMUNICATION POLICY OF THE STATE IN THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL DIMENSION

Abstract

The relevance of the article is due to the need to understand the evolution of understanding the essence of the communicative policy of the state as a key tool for its interaction with society. The communicative policy of the state plays a key role in the development of general strategies for social development, influences the formation of public opinion, the nature of regulation of political processes, and the specifics of building communication between the state and society. The study of the transformation of communication policy concepts is also determined by the need to significantly improve the methodological aspects of building models of relations between the state and society in order to achieve the goals and implement the functions of state policy, taking into account the goals and interests of society.

The study of the communicative policy of the state has a long history, starting from antiquity and ending with the present. The main focus of consideration of this issue is to determine the relationship between the state and society, as well as communication tools for establishing links between them. The solution of theoretical and applied issues of communication between the state and society concerns changes in the sphere of building state institutions and civil society.

The communicative policy of the state can be described as a complex system of communication between the state and society, the purpose of which is to achieve a balance between the state-political and socio-humanitarian interests of the parties. The main trend in understanding the essence of the state's communicative policy is the transition from a controlling model of relations between the state and society to a consensus one, understanding communication tools as basic conditions for combining state-political and socially-oriented goals of state policy. An effective model of the state's communicative policy is thus possible only in conditions of transparent and democratic relations between the state and civil society.

Key words: communication, policy, state, society, communication policy of the state

Висоцька Ольга Євгенівна

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР (м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-1265-7582>

e-mail: vysolga@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Резюме

Актуальність статті зумовлена необхідністю осмислення еволюції розуміння сутності комунікативної політики держави як ключового інструменту її взаємодії із суспільством. Комунікативна політика держави грає ключову роль у виробленні загальних стратегій суспільного розвитку, здійснює вплив на формування громадської думки, характер регулювання політичних процесів, особливості побудови комунікації між державою та суспільством. Дослідження трансформації концепцій комунікативної політики обумовлюється також необхідністю суттєво покращити методологічні аспекти вибудовування моделей взаємовідносин між державою та суспільством з метою досягнення цілей і реалізації функцій державної політики з урахуванням цілей та інтересів суспільства.

Дослідження комунікативної політики держави має велику історію починаючи з часів античності й закінчуючи сьогоденням. Основним центром розгляду цього питання є визначення співвідношень держави та суспільства, а також комунікативних інструментів налагодження зв'язків між ними. Вирішення теоретичних та прикладних питань комунікації держави та суспільства стосується змін у сфері вибудовування державних інституцій і громадянського суспільства.

Комунікативна політика держави може бути описана як складна система комунікації між державою та суспільством, метою якої є досягнення балансу між державно-політичними та соціально-гуманітарними інтересами сторін. Основною тенденцією у розумінні сутності комунікативної політики держави є перехід від контролюючої моделі взаємовідносин між державою та суспільством до консенсусної, осмислення комунікативних засобів як базових умов поєднання державно-політичних та соціально-орієнтованих цілей державної політики. Ефективна модель комунікативної політики держави, таким чином, можлива лише в умовах прозорих і демократичних відносин між державою і громадянським суспільством.

Ключові слова: комунікація, політика, держава, суспільство, комунікативна політика держави в історико-філософському вимірі

Вступ

Актуальність розгляду еволюції розуміння сутності комунікативної політики держави як ключового інструменту її взаємодії із суспільством полягає в необхідності осмислення складних процесів трансформації суспільно-політичних відносин. Комунікативна політика держави грає ключову роль у виробленні загальних стратегій суспільного розвитку, здійснюючи вплив на формування громадської думки, характер регулювання політичних процесів, особливості побудови комунікації між державою та суспільством. Дослідження трансформації концепцій комунікативної політики обумовлюється також необхідністю суттєво покращити методологічні аспекти вибудовування моделей взаємовідносин між державою та суспільством з метою досягнення цілей і реалізації функцій державної політики з урахуванням цілей та інтересів суспільства.

Виходячи з вищенаведеного, метою статті є визначити тенденції концептуалізації поняття комунікативної політики держави в історико-філософському вимірі, сформулювати основні характеристики вибудовування сучасного розуміння цього феномену.

Методи дослідження засновані на позиції про вбудованість комунікації у всі суспільні та державно-політичні відносини. У роботі використані системний та технологічний підходи, історичний та компаративний методи. Системний підхід дозволив описати комунікативну політику держави як складну систему комунікації між державою та суспільством, метою якої є досягнення балансу між державно-політичними та соціально-гуманітарними інтересами обох сторін. Технологічний підхід визначив логіку побудови аналізу комунікативної політики держави з точки зору формування та застосування технологій її реалізації.

Історичний метод допоміг прослідкувати в хронологічній послідовності розвиток ідей та уявлень щодо комунікативної політики держави. Компаративний метод дозволив виявити спільне та особливе у розумінні характеристик комунікативної політики держави.

Результати

Питання комунікативної політики держави виникли разом із становленням суспільство-політичних відносин.

Так, вже у перших полісних культурах Давньої Греції на передній план виходить ідея суспільного блага, що реалізується завдяки ефективній комунікації держави та її громадян. Зокрема, Сократ бачив діалог головним засобом знаходження істини [11, с. 149], а Платон вперше осмислив важливість застосування комунікативних засобів для об'єднання громадян заради формування ідеальної держави, заснованої на принципах справедливості та загального блага [22]. Хоча за своїм змістом вчення Платона про ідеальну державу містить описові елементи тоталітарної ідеології і було

розкритиковане вже сучасниками, однак воно є першою спробою концептуалізації феномену державної комунікативної політики.

Аристотель, своєю чергою, розкриває ключову роль спілкування як комунікативного засобу об'єднання громадян, фактично ототожнюючи його з державою: «Оскільки...будь-яка держава являє собою певним чином спілкування, будь-яке ж спілкування організується заради якогось блага (бо всяка діяльність має на увазі уявне благо), то, очевидно, всі спілкування прагнуть того чи іншого блага» [2, с. 376]. Аристотель вперше проаналізував різні форми правління, застосовуючи критерій ступеня відкритості комунікації. В результаті цього він прийшов до висновку, що, незважаючи на певні недоліки, демократія все ж таки краще тиранії, бо «краще, щоб верховна влада перебувала в руках більшості, ніж меншості, хоча б і такої, що складається з найкращих» [2, с. 463]. Завдяки цьому відбувається більший обмін інформацією та комунікацією, а влада швидше оновлюється. Згідно його думці, «натовп про багато речей судить краще, ніж одна людина, якою б вона не була» [2, с. 478], а в результаті демократичних механізмів відбувається обмін владою, коли «рівні поступаються місцем рівним, ніби вони подібні один одному і крім рівності у владі; одні панують, інші підкоряються, по черзі стаючи як би іншими» [2, с. 478]. При цьому справжнім громадянином Аристотель вважав лише того, хто максимально залучений у суспільну комунікацію, а саме тих, хто «приймає участь у суді та народному зібранні» [2, с. 445]. Також Аристотелю належать уявлення про комунікативну природу людини, розроблені теоретичні основи логіки та аргументації як засобів раціональної комунікації, що використовуються перш за все у державній політиці.

В цілому, для античного періоду характерні розробки не тільки теоретичних, але і прикладних питань комунікації держави та громадян. Зокрема, софістами окреслено семіотичні та логічні аспекти комунікації, які давали широкий інструментарій для побудови промов державних діячів під час зібрань. Важливий внесок у розуміння демократії як відкритої комунікації між владою та громадянами вніс Перикл, який у своїй відомій промові наголосив на важливості суспільного діалогу: «Ми не думаємо, що відкрите обговорення може зашкодити ходу державних справ. Навпаки, ми вважаємо неправильним приймати потрібне рішення без попередньої підготовки за допомогою виступу з промовами за чи проти» [26, с. 80]. Тим самим він визначив комунікативні механізми умовою стабільного існування будь-якої держави.

У римській традиції правовий компонент комунікації визначений Цицероном як основа встановлення «всезагального правопорядку» [29, с. 20]. При цьому важливе місце має участь громадян у політиці держави, бо остання визначається ним як всезагальне надбання народу, тому

кожний громадянин повинен служити своїй державі та приймати участі у політичному житті.

У період Середньовіччя проблематика державної комунікативної політики розглядається в контексті феодалізму та теоцентризму. Хоча відомий мислитель цього періоду Августин Блаженний вказує на важливість міжлюдського єднання, розрізняючи при цьому спільноти, перша з яких «складається з людей, що бажають жити у світі лише по плоті», а друга — «з бажаючих жити також і по духу» [1, с. 653], однак в умовах феодальних відносин політична участь в ієрархії сюзеренів та васалів розповсюджувалася лише на обмежене коло церковників та феодалів, тоді як звичайна людина виключалася із політичного процесу. Серед головних принципів державної політики ведучим залишався принцип насилля та підпорядкування, де Папа Римський, а, пізніше, король вважалися намісниками Бога на Землі, і тому їхня влада визнавалася безумовною.

У пізньому Середньовіччі та за період Відродження поступово відновлюються та по новому осмислюються античні уявлення про взаємодію держави та народу. Так, вже Тома Аквінський, наслідуючи Аристотелю, визначав людину суспільною істотою, що проявляє себе через спілкування [25]. У свою чергу, Ніколо Макіавеллі змінив ортодоксальний принцип «віри» у політичному процесі на принцип «згоди народу» як такому консенсусу між громадянами та властителем, що дозволяє останньому управляти [17]. Н. Макіавеллі також належить дослідження символічного аспекту комунікативної політики держави. Зокрема, у роботі «Государ» він описує значення чеснот правителя для його визнання народом, формулює принципи завоювання та утримання влади не тільки силою, а й переконаннями та авторитетом [17]. Тим самим він ставить ключові питання для теорії комунікативної політики держави, які стосуються засобів її впливу на суспільну свідомість з метою формування відповідних цінностей, настрів, поведінкових моделей у суспільстві.

У Новий час та за доби Просвітництва формуються два підходи до розуміння ролі комунікативної політики. Згідно першого, державі має належати контролююча функція по відношенню до суспільства. Тому, як вважав Т. Гобс як представник цього підходу, важливою для збереження влади є боротьба із переконаннями, що послаблюють державу, правовий контроль тих учень, що стають причиною її нестабільності [9, с. 250], тобто фактично він говорить про цензурування суспільної думки.

Інший підхід базується на розумінні правової свободи громадян в умовах реалізації суспільного договору. Такі представники ліберальної думки як Дж. Лок, Ж.-Ж. Руссо, Ф.-М.-А. Вольтер, Д. Мільтон, Ш.-Л. де Монтеск'є виходили з уявлень про правову універсалізацію комунікативних відносин на засадах розширених прав і свобод, віротерпіння та толерантності. Зокрема, Ш.-Л. де Монтеск'є стверджував, що «свободою є

право робити все, що дозволено законами. Якби громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то в нього не було б свободи, тому що, те ж саме могли б робити й інші громадяни» [20, с. 177].

Основою єднання громадян та комунікації між громадянами та державою стає суспільний договір, що передбачає як визнання та захист прав громадян з боку державних органів, так і підпорядкування та виконання обов'язків перед іншими громадянами та державою з боку самих громадян. Суть суспільного договору записується та закріплюється законами, тобто відносини між державою та суспільством починають регулюватися у політико-правовий спосіб. В основі суспільного договору лежить загальна згода, яка містить крім політико-правового, ще морально-етичний та економічний контекст. Зокрема, згідно Дж. Локу, власність є зовнішнім проявом свободи [14, с. 278]. При цьому на передній план виносяться природні права людини, до яких належать право на життя та свободу: «природний стан має закон природи, яким він керується і який обов'язковий для кожного, ... оскільки всі рівні і незалежні, ... жоден з них не повинен наносити шкоду життю, здоров'ю, свободі і власності іншого» [14, с. 263].

Ж.-Ж. Руссо назвав консенсусну єдність держави та суспільства «політичним організмом» або Республікою, в якому всі члени об'єднання отримують статус народу, кожний стає громадянином, що приймає участь у власних відносинах, а також «підданим», що підпорядковуються державним законам. Отже, відповідальність може нести тільки вільна людина, яка належить лише сама собі [23, с. 58].

Серед інструментів комунікативної політики держави основними стають консенсусні практики, бо, набуваючи прав і свобод громадянин також отримує обов'язки та несвободи, на які він має дати згоду. Якщо ж він порушує встановлені правила та принципи, договір між ним та державою втрачає силу. На подібний перехід від несвободи родових відносин до свободи індивідуального вибору у капіталістичному суспільстві вказував у роботі «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебер, аналізуючи такі прояви «непомірного морального кодексу» [5, с. 97] протестантизму як вільнодумство та вільне підприємництво.

Поступово формується більшість важливих понять, що стосуються здійснення комунікативної політики держави, — нація, народ, громадянське суспільство, правова держава. Вже, починаючи з початку XVIII століття державно-політичні процеси розглядаються в контексті взаємовідносин держави та громадянського суспільства, розвиваються такі представницькі органи як профсоюзи та політичні партії.

Важливий внесок у формування концепції правової держави зроблений І. Кантом, який звернув увагу не тільки на державно-правові аспекти комунікативних відносин, але і на етико-нормативні, згідно яким «будь-яке морально практичне відношення до людей — це відношення людей

в уявленні чистого розуму, тобто відношення вільних вчинків згідно максимам, що лежать в якості всезагального законодавства і тому не можуть бути егоїстичними» [10, с. 176].

На діалектичний природі державно-політичних процесів наголошували Г.-В.-Ф. Гегель, а також К. Маркс та Ф. Енгельс, однак якщо перший вбачав в історії та політичних рухах прояви Світового духу, то у марксизмі пануючою стає позиція щодо антагоністичних суперечностей між класами, обумовлених перш за все економічними чинниками, що породжують боротьбу між ними. Відомий вислів К. Маркса про те, що «в структурі суспільної формації спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовні способи життя взагалі. Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість» [19, с. 6–7] наснований на вибудовуванні формаційного підходу до осмислення державно-політичних процесів. Основою комунікативних відносин при цьому визначається практика, завдяки якій реалізуються різні, обумовлені характером виробництва «форми спілкування».

Побудова політико-економічної моделі виробництва дозволила К. Марксу одним із перших розширити бачення суспільних потреб та приватної власності. Якщо для представників Просвітництва приватна власність пов'язується зі свободою, то К. Маркс, навпаки, наголошує на відчуженні в умовах капіталістичного виробництва людини від предметів праці, а, отже її більшої несвободи. Приватна власність, згідно К. Марксу, є «чуттєвим виразом того, що людина стає в той самий час предметною для себе й разом з тим чужою для самої себе» [18, с. 119]. Тобто «людина наділяє символічним значенням власні способи виробництва, тим самим демонструючи відповідне предметне ставлення до наслідків своєї праці, оволодіває предметом шляхом його споживання. В результаті відбувається відчуження фізичних і духовних почуттів, а на їхнє місце ставиться лише «почуття володіння» [18, с. 120].

Класовий та формаційний підхід до розуміння державно-політичних відносин на початку ХХ століття все більше змінюється у бік вивчення мотивації поведінки великих мас людей, осмислення засобів впливу (в тому числі електорального) на суспільство з боку держави. Зокрема, Г. Лебон описав механізм дії натовпу як спонтанного прояву неорганізованої активності, вбачаючи в останній загрозу для стабільності держави та самозбереження окремої особи [13, с. 162].

У свою чергу, комунікативні практики в умовах масових рухів дослідив М. Тард, виявивши щільний зв'язок між характером розвитку комунікативних засобів та особливостями суспільної інтеграції, що здійснюється шляхом застосування нововведень, серед яких важливу роль грають засоби комунікації [24, с. 7]. Загалом, саме суспільство описується ним як соціально-комунікативна діяльність, що здійснюється шляхом

наслідування і повторення певних практик, вірувань, настанов, що зберігають цілісність суспільства [24, с. 9].

Якщо Г. Лебон та М. Тард звертають увагу на соціально-психологічні механізми комунікативної політики держави, то М. Вебер використовує діяльнісний підхід щодо означення політичних процесів. За його переконанням, політикою є сфера суспільних відносин «з приводу влади, прагнення до участі у владі або до надання впливу на розподіл влади, будь то між державами, будь то всередині держави між групами людей, які воно в собі містить» [4, с. 646]. При цьому головною ознакою держави є її легітимність: «Держава, так само як і політичні союзи, що історично йому передують, є відношенням панування людей над людьми, що спирається на легітимне (тобто таким, що вважається легітимним) насилля як засіб» [4, с. 646]. У цьому сенсі, призначенням будь-якої форми комунікативної політики держави є формування, підтримання та збереження легітимності державної влади.

Важливе значення для концептуалізації комунікативної політики держави має теорія соціальної дії М. Вебера. Соціальна дія розуміється німецьким дослідником як дія, що орієнтована на інших і яка «за передбачуваним діючою особою або діючими особами смислом співвідноситься з дією інших людей та орієнтується на неї» [3, с. 603]. Типологія М. Вебером різновидів соціальної дії заснована на відмінності мотивації суб'єктів дії, що може бути пов'язана із цілераціональним, ціннісно-раціональним, афективним або традиційним мотивом [3, с. 628]. Так, цілераціональна дія характеризується наявністю очікування певної поведінки з боку інших, і тому використанням суб'єктом такого очікування як засобу власної раціонально обґрунтованої цілі. Ціннісно-раціональна дія передбачає зорієнтованість на певні задані принципи та цінності, якими керується людина у своїх діях незалежно від їх результату. Афективна (емоційна) дія обумовлюється внутрішніми емоційними або афективними мотивами поведінки. Нарешті, традиційна дія співвідноситься із характером звичок чи традицій людини [3, с. 628].

Визначення характеру мотивації людини, а також охоплення комунікативним впливом з врахуванням різних підходів до діяльності політичних суб'єктів дозволяє більш комплексно підходити до процесів реалізації комунікативної політики держави. Загалом, концепція соціальної дії та методика «розуміючої соціології» М. Вебера заклали основи загальної теорії комунікації, а також були використані в межах структурно-функціональної теорії комунікації Т. Парсонса, соціального конструктивізму П. Бергера і Т. Лукмана, системної теорії комунікації Н. Лумана, теорії комунікативної дії Ю. Габермаса та К.-О. Апеля.

Активізація досліджень комунікативної політики держави відбулася із розвитком теорії інформації та інформаційно-комунікаційних систем

у 50-ті роки XX століття, запровадженої у роботах К. Шеннона та Н. Вінера. Останній, характеризуючи види комунікації в різних системах наголосив на специфіці комунікативних засобів, що використовуються людьми. Серед них — складність застосованого коду, а також висока ступінь його довільності, що робить суспільство складною системою, яка формується цілою низкою комунікативних засобів. До останніх він відносив мову, пресу, радіо, телефонний зв'язок, телеграф, пошту, театр, кіно, школу та церкву. Сама комунікація визначається Н. Вінером як процес передання, збереження і переробки інформації [6, с. 54]. Таке визначення суті комунікативного процесу доволі часто використовується і сьогодні для осмислення механізмів побудови комунікативної політики держави, хоча, на наш погляд, воно є неповним, оскільки описує лише односпрямовані комунікації, тоді у реальності вони мають різноспрямований характер.

Т. Парсонс об'єднав кібернетичний підхід Н. Вінера та теорію соціальної дії М. Вебера. В контексті його структурно-функціонального підходу соціальна комунікація була осмислена як процес породження смислів суб'єктом дії по відношенню до іншого суб'єкта. Т. Парсонс вводить низку понять: поняття «актор комунікації», під яким розуміється певна активно діюча сила суспільних процесів, а також поняття «орієнтація дії актора», що характеризує смисл дії, який присвоюється актором і спрямовується на іншого актора [21, с. 416]. Т. Парсонс наголошує на рольовій основі соціальних дій, тобто смисл тої чи іншої дії актора надається як соціальною системою, так і самим актором в межах ustalених соціальних норм. Під соціальною системою дослідник розуміє систему інтерактивних відносин, зразків поведінки та соціальних норм, що поєднують різних індивідуальних акторів [21, с. 453–454].

Велике значення для розуміння сутності комунікативної політики має системна теорія Н. Лумана. Останній напряду ототожнював суспільство та комунікацію, виходячи із гіпотези, що у процесі ускладнення комунікативних мереж відбувається диференціація соціальних систем. Поява нових відособлених соціальних інститутів призвела до створення «більш широких, більш комплексних і диференційованих суспільних систем, які для запобігання подальшої диференціації формують гранично генералізовані і, одночасно, спеціалізовані засоби комунікації» [15, с. 9]. Функцією комунікації стає селекція дій у процесі підвищення їхньої складності, тобто підвищення ступеню свободи. Соціальна реальність, таким чином, може розглядатися як певний конструкт, набір уявлень про неї, що формуються за допомогою певних комунікативних практик. При цьому держава може бути осмислена як системне утворення мережевих комунікацій, що об'єднуються відповідно до їх функціонального призначення.

Згідно концепції Н. Лумана, будь-яка система комунікації вибудовує себе шляхом розрізнення медіуму і форми [16, с. 11], де форма є сталою

єдністю елементів комунікації, а медіум — її динамічним утворенням (до якого можна віднести певні технології комунікації). Медіум і форма складають єдність системи комунікації. При цьому самоопис суспільства відбувається як процес інституціоналізації символічно генералізованих медіа комунікації [16, с. 24], які фактично формують «суспільну думку», що визначає зміст публічної (масової) комунікації між державними органами і суспільством.

На відміну від луманівського системного підходу К.-О. Апель та Ю. Габермас висунули протилежну точку зору на сутність комунікативних процесів у суспільстві. На їх погляд, суспільство як система не тотожна суспільству як сфері публічності, де панують не функціональні, а ціннісно-нормативні принципи комунікації. Враховуючи це, дослідники запропонували консенсусну модель побудови відносин між державою та суспільством. Ю. Габермас розкриває консенсусну природу комунікативної дії, відмежовуючи її від стратегічної дії, обумовленої метою вигоди та інтересами: якщо «цілераціональність вказує на умови для каузального вторгнення у світ існуючого стану речей», то «раціональність процесу порозуміння співвідноситься із зв'язком умов значущості для мовленнєвих актів» [8, с. 291]. Комунікація, за Ю. Габермасом, виникає за умови узгодження і координації між її членами планів будь-яких дій, а досягнута «згода вимірюється інтерсуб'єктивним визнанням домагань значущості» [28, с. 91]. Комунікація, згідно цього підходу, є базовим соціальним процесом, який фактично робить можливими всі інші соціальні практики.

Ю. Габермас для позначення особливостей формування громадянського суспільства у взаємодії із державою використовує поняття публічності або громадськості. На його погляд, політизація громадськості і розширення сфери публічності сполучені із появою засобів масової комунікації, зокрема, преси. Саме громадянське суспільство Ю. Габермас осмислює як суспільну сферу, що пов'язує особистість і державу. При цьому головна роль сфери публічності — «у демократичній легітимації дій держави» [27, с. 106], що включає визначення, передання, обробку речей, що сприяють виробленню оптимальних моделей реалізації комунікативної політики держави у поєднанні з конкурентоспроможними дискурсами суспільної думки. У цьому сенсі, на наш погляд, комунікативна політика держави реалізується саме у сфері публічності і спрямована на ефективну комунікацію громадянського суспільства і держави.

Важливе значення для розуміння характеру взаємодії держави та громадянського суспільства має робота американського політолога Дж. Л. Коена та соціолога Е. Арата «Громадянське суспільство та політична теорія», в якій вони також розвинули комунікативну теорію Ю. Габермаса, побудувавши модель сфери соціальної взаємодії як сукупності відносин між родинами, добровільними асоціаціями та різноманітними соціальними

рухами, що залучені у публічну комунікацію. Тим самим вони протиставляють її «політичній спільноті» (партіям та парламенту) та «економічній спільноті» (виробництву і збуту). Громадянське суспільство трактується ними як «творення асоціацій і життя в асоціаціях», що мають добровільний і неполітичний характер [12, с. 7–9]. При цьому самотворення, самооблізація та інституціоналізація є головними умовами розвитку та відтворення громадянського суспільства.

В свою чергу, польський соціолог Е. Внук-Липинський виділяє такі типи взаємодії держави та громадянського суспільства: по-перше, коли громадянське суспільство протиставляється державі, по друге, коли громадянське суспільство виступає доповненням держави, і, по третє, коли держава виступає доповненням громадянського суспільства. Перший тип характерний для транзитивних держав, які здійснюють перехід від авторитаризму до демократії, але він існує дуже короткий відрізок часу, бо «характерний для кінцевої стадії існування авторитарної системи, що занепадає, і для початкової стадії виникнення демократичної держави» [7, с. 191–192]. Другий тип властивий для держав із республіканською системою управління, а також систем комунітарного типу, де взаємодія між державою та громадянським суспільством заснована на ідеї загального блага, коли суспільне життя обмежується сферами, де держава найменш ефективна. Нарешті, третій тип притаманний ліберальним державам (а також лібертаріанській ідеології), що базуються на ідеї мінімізації втручання державних інституцій у сферу суспільного життя, коли вплив державних органів обмежується контролем та регулюванням загального порядку та оборони [7, с. 191–192].

Серед головних умов розвитку громадянського суспільства Е. Внук-Липинський називає: наявність публічного простору, що допускає вільну інституціоналізацію громадських сил; наявність суспільної (публічної) комунікації, що не підконтрольна державі (у тому числі, вільна преса); наявність ринку, в рамках якого здійснюються різного роду взаємодії з обміну цінностями і послугами, а також захист приватної власності [7, с. 188]. Лише наявність вказаних трьох чинників сприяє розвитку громадянського суспільства, під яким дослідник розуміє сукупність недержавних інститутів, організацій і цивільних об'єднань, що діють в публічній сфері [7, с. 193].

Особливості взаємодії громадянського суспільства та держави розглянуті також відомим американським дослідником Дж. Александером, що трактує громадянське суспільство як «форму соціальної і культурної організації, що йде корінням одночасно і в радикальний індивідуалізм, і в безкомпромисний колективізм» [30, р. 551], тобто підкреслює його бінарний характер, де знаходять місце і прояви солідарності індивідів та їх асоціацій, і відкриті взаємовідносини між організаціями, асоціаціями та ЗМІ.

У 70–80-ті роки ХХ століття поширюється модель опису взаємодії суспільства та держави з точки зору «символічної політики». Її головний автор М. Едельман звернув увагу на збільшення впливу засобів масової комунікації на громадську думку як інструментів формування ставлення громадян до державних інституцій, а також легітимації державної політики. У цьому сенсі засоби масової комунікації почали виконувати роль джерел публічної політики. Відбулася своєрідна технологізація сучасної комунікації [31, с. 71–84], а символи стали головним інструментом створення відповідного дискурсу політики держави. Тим самим PR, брендові та іміджеві технології починають відігравати ключову роль як засоби регулювання державно-політичних відносин. Їх використання все більше вказує на побудову розгалужених механізмів здійснення комунікативної політики держави з врахуванням тенденцій до цифровізації суспільства, формування мережових форм взаємодії суб'єктів політики.

Висновки

Дослідження комунікативної політики держави має велику історію починаючи з часів античності й закінчуючи сьогоденням. Основним центром розгляду цього питання є визначення співвідношень держави та суспільства, а також комунікативних інструментів налагодження зв'язків між ними. Вирішення теоретичних та прикладних питань комунікації держави та суспільства стосується змін у сфері вибудовування державних інституцій і громадянського суспільства. Виходячи з попереднього аналізу, комунікативна політика держави може бути описана як складна система комунікації між державою та суспільством, метою якої є досягнення балансу між державно-політичними та соціально-гуманітарними інтересами сторін. Основною тенденцією у розумінні сутності комунікативної політики держави є перехід від контролюючої моделі взаємовідносин між державою та суспільством до консенсусної, осмислення комунікативних засобів як базових умов поєднання державно-політичних та соціально-орієнтованих цілей державної політики. Ефективна модель комунікативної політики держави, таким чином, можлива лише в умовах прозорих і демократичних відносин між державою і громадянським суспільством.

Список посилань:

1. Августин Блаженный. О граде Божиим; пер. с лат. Мн: Харвест; М.: АСТ, 2000. 1296 с.
2. Аристотель. Политика. Сочинения. В 4 т. М., 1983. Т. 4.
3. Вебер М. Основные социологические понятия; пер. с нем.; сост., общ. ред. и послеслов. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко // Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. С. 602–643.

4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. С. 644–706.
5. Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма; пер. с нем.; сост., общ. ред. и послеслов. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденоко // Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. С. 44–344.
6. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине; пер. с англ.; ред. и предисл. Г. Н. Поварова. 2-е издание. М.: Наука, 1983. 344 с.
7. Внук-Липинский Э. Социология публичной жизни. М.: Мысль, 2012. 536 с.
8. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ; пер. з нім. А. М. Єрмоленко // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. К.: Лібра, 1999. С. 287–324.
9. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского; пер. с англ. // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. М.: Мысль, 1991. Т. 2. С. 3–590.
10. Кант И. Основоположения метафизики нравов; пер. с нем. // Кант И. Собрание сочинений в 8 тт. М.: Чоро, 1994. Т. 4. С. 153–246.
11. Кессиди Ф. Х. Сократ. СПб.: Алетейя, 2001. 352 с.
12. Коэн Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. М.: Весь Мир, 2003. 784 с.
13. Лебон Г. Психология масс. Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000.
14. Локк Дж. Два трактата про правління // Дж. Локк. Твори: в 3 т. М.: Думка, 1988. Т. 3. 668 с.
15. Луман Н. Власть; пер. с нем. А. Ю. Антоновского. М.: Праксис, 2001. 256 с.
16. Луман Н. Медиа коммуникации; пер. с нем. М.: Издательство «Логос», 2005. 280 с.
17. Макиавелли Н. Государь: Сочинения; пер. с ит. М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во «Фолио», 2001. 656 с.
18. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года. // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 42. М.: Политиздат, 1974. С. 41–174.
19. Маркс К., Энгельс Ф. К Критике политической экономии // Маркс К., Энгельс Ф. Собр. соч., изд. 2, т. 13. М.: Политиздат, 1959. 771 с.
20. Монтескье Ш. — Л. О духе законов; пер. с фр. М.: Мысль, 1999. 672 с.

21. Парсонс Т. О структуре социального действия; пер. с англ. М.: Академический Проект, 2002. 877 с.
22. Платон. Государство; пер. с древнегреч. // Платон. Филеб. Государство. Тимей. Критий. М.: Мысль, 1999. С. 79–420.
23. Руссо Ж.-Ж. Рассуждение о происхождении и основаниях неравенства между людьми; пер. с фр. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова // Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре или Принципы политического Права. Трактаты. М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. С. 51–150.
24. Тард Г. Законы подражания. М.: Академический проспект., 2011. 304 с.
25. Фома Аквинский. Сумма теологии: [Фрагменты]; пер. с лат. // Антология мировой правовой мысли: В 5 т. / Национальный общественно-научный фонд; Рук. научного проекта Г. Ю. Семигин. Т. II: Европа: V–XVII вв. М.: Мысль, 1999. С. 581–596.
26. Фукидид. История. М.: Наука, 1993. 379 с.
27. Хабермас Ю. К разуму публичной сферы // Хабермас Ю. Ах, Европа. Небольшие политические сочинения. М., 2012. С. 105–110.
28. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие; пер. с нем. под. ред. Д. В. Скляднева. СПб.: Наука, 2000. 377 с.
29. Цицерон. О государстве; пер. с лат. // Цицерон. Диалоги. М.: Научно-издательский центр «Ладомир»; Наука, 1994. С. 8–88.
30. Alexander J.C. The Civil Sphere. — New York, 2006. P. 551.
31. Edelman, M. The Symbolic Uses of Politics. Chicago: University of Illinois Press, 1985. p. 215.

Referenses:

1. Avgustin Blazhennyiy (2000). O grade Bozhieim; per. s lat. Mn: Harvest; M.: AST [in Russian].
2. Aristotel. Politika (1983). Aristotel. Sochineniya. V 4 t. M., 1983. T. 4. [in Russian].
3. Veber M. (1990). Osnovnyie sotsiologicheskie ponyatiya; per. s nem.; sost., obsch. red. i posleslov. Yu. N.Davyidova; predisl. P.P.Gaydenko. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya. M.: Progress. 602–643. [in Russian].
4. Veber M. (1990). Politika kak prizvatie i professiya. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya. M.: Progress, 1990. 644–706. [in Russian].
5. 5. Veber M. (1990). Protestanskaya etika i duh kapitalizma; per. s nem.; sost., obsch. red. i posleslov. Yu. N.Davyidova; predisl. P.P.Gaydenko. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya. M.: Progress, 1990. 44–344. [in Russian].

6. Viner N. (1983). Kibernetika, ili upravlenie i svyaz v zhivotnom i mashine; per. s angl.; redaktsiya i predislovie G.N.Povarova. 2-e izdanie. M.: Nauka; Glavnaya redaktsiya izdaniy dlya zarubezhnykh stran, 1983. [in Russian].
7. Vnuk-Lipinskiy E. (2012). Sotsiologiya publichnoy zhizni. M.: Myisl, 2012. [in Russian].
8. Habermas Yu. (1999). **Dii, movlennevi akty, movlennievi interaktsii ta zhyttievyi svit**; per. z nim. A.M.Iermolenko. Yermolenko A.M. Komunikatyvna praktychna filosofii. K.: Libra, 287–324. [in Ukrainian].
9. Gobbs T. (1991). Leviafan, ili Materiya, forma i vlast gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo; per. s angl. Gobbs T. Sochineniya: V 2 t. M.: Myisl..2. 3–590. [in Russian].
10. Kant I. (1994). Osnovopolozheniya metafiziki nravov; per. s nem. Kant I. Sobranie sochineniy v 8 tt. M.: Choro. T.4. 153–246. [in Russian].
11. Kessidi F. X. (2001). Sokrat. SPb.: Aleteyya. [in Russian].
12. Koen Dzh., Arato E. (2003). **Grazhdanskoe obschestvo i politicheskaya teoriya**. M.: Ves Mir [in Russian].
13. Lebon G. (2000). Psihologiya mass. Mn.: Harvest, M.: ACT [in Russian].
14. Lokk Dzh. (1988). Dva traktaty pro pravlinnia. Dzh. Lokk. Tvory: v 3 t. M.: Dumka, T. 3. [in Ukrainian].
15. Luman N. (2001). Vlast; per. s nem. A.Yu. Antonovskogo. M.: Praksis. [in Russian].
16. Luman N. (2005). Media kommunikatsii; per. s nem. — M: Izdatelstvo «Logos». [in Russian].
17. Makiavelli N. (2001). Gosudar: Sochineniya. Per. s it. M.: ZAO Izd-vo EKSMO-Press; Harkov: Izd-vo «Folio». [in Russian].
18. Marks K. (1974). Ekonomicheskoye-filosofskie rukopisi 1844 goda. Marks K., Engels F. Sochineniya. T. 42. M.: Politizdat. 41–174. [in Russian].
19. Marks K., Engels F. (1959). Kritike politicheskoy ekonomii. Marks K., Engels F. Sobr. soch., izd. 2, t. 13. M.: Politizdat. [in Russian].
20. Monteske Sh. — L. (1999). O duhe zakonov; per. s fr. M.: Myisl. [in Russian].
21. Parsons T. (2002). O strukture sotsialnogo deystviya; per. s angl. M.: Akademicheskii Proekt. [in Russian].
22. Platon. (1999). Gosudarstvo; per. s drevnegrech. Platon. Fileb. Gosudarstvo. Timey. Kritiy. M.: Myisl. 79–420. [in Russian].
23. Russo Zh.-Zh. (1998). Rassuzhdenie o proishozhdenii i osnovaniyah neravenstva mezhdru lyudmi; per. s fr. D.Hayutina i V.S.Alekseeva-Popova. / Russo Zh.-Zh. Ob obschestvennom dogovore ili Printsipyi

- politicheskogo Prava. Traktaty. M.: «KANON-press», «Kuchkovo pole». 51–150. [in Russian].
24. Tard G. (2011). Zakonyi podrazhaniya. M.: Akademicheskiiy prospekt. [in Russian].
25. Foma Akvinskiy. (1999). Summa teologii: [Fragmentyi]; per. s lat. Antologiya mirovoy pravovoy myisli: V 5 t. Natsionalniy obshchestvenno-nauchniy fond; Ruk. nauchnogo proekta G.Yu. Semigin. T. II: Evropa: V–XVII vv. M.: Myisl, S. 581–596. [in Russian].
26. Fukidid. (1993). Istoriya. M.: Nauka. [in Russian].
27. Habermas Yu. (2012). K razumu publichnoy sferyi. Habermas Yu. Ah, Evropa. Nebolshie politicheskie sochineniya. M. 105–110. [in Russian].
28. Habermas Yu. (2000). Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie; per. s nem. pod. red. D. V. Sklyadneva. SPb.: Nauka. [in Russian].
29. Tsitseron (1994). O gosudarstve; per. s lat. Tsitseron. Dialogi. M.: Nauchno-izdatelskiy tsentr «Ladomir»; Nauka. 8–88. [in Russian].
30. Alexander J.C. (2006). The Civil Sphere. New York.
31. Edelman, M. (1985). The Symbolic Uses of Politics. Chicago: University of Illinois Press.

Стаття надійшла до редакції 22.09.20

© Висоцька О. Є., 2020